

Világtükör

Cseppben a tenger

A moszkvai iskolák változatos tájai

A moszkvai iskolák viszonylag cseppnyi terepe jól tükrözi egy szovjet típusú, központilag irányított közoktatási szisztéma demokratikus, autonóm iskolák rendszerévé alakulásának tengernyi problémáját.

A moszkvai iskolák „változatos tájait” bemutató anyagban szembevetünk a társadalmi és kulturális szempontból sürgető egységesség és a tanulók eltérő szintű és tartalmú individuális hajlamai, érdeklődése, képességei követelte differenciálás egyidejű megvalósításának a problémái. Együtt jár azonban ezek megjelenítésével a minimálisan szükséges egységesség megkövetelte irányítás mértékének, illetőleg a helyileg indokolt differenciálás lehetőségének a meghatározására tett intézkedéseknek a bemutatása is. Felmerülnek a megújuló moszkvai iskoláknak azok a pedagógiai nehézségei, amelyek a piacgazdaság mind változatosabb munkamegosztásába való belépés elméleti és gyakorlati feltételeinek a megismerésével, az egy osztályban együtt nevelődő fiataloknak az egyes foglalkozások iránt megnyilvánuló, jelentősen különböző egyéni aspirációinak a feltárásával, várható beválásuknak az előrejelzésével járnak együtt. A szerző bemutat ezekkel együtt a különböző iskolatípusokban és -formákban meghonosodó sajátos pedagógiai szolgáltatásokat is. Megfelelő hangsúlyt kapnak az anyagban bizonyos moszkvai iskolák felső évfolyamain, a 7-10. osztályokban folyó oktatás egyre több speciális tananyagot magában foglaló tartalmának a kialakításával kapcsolatos kérdések és velük együtt a közoktatásból a felsőoktatásba való sima átmenetnek a problémái. Megjelennek a tananyagjellemző specializálódásának a leírásai csakúgy, mint a közoktatás és a felsőoktatás szoros kapcsolatát létrehozó, a felvételi vizsga kiváltását célzó kísérletek leírása is.

*

A szovjet iskolák legfontosabb jellemzőjének az utolsó évtizedekben is a centralizmust és az egységességet tekintették, még 1990-ben is. Ez megfelelt annak a képnek, amelyet a lakosság az iskoláról alkotott magának a vasfüggöny idejében az egyenlő művelődési esélyek elvének megfelelően. A gyakorlatban az egyenlőség megvalósítása azonban mindegyre korlátokba ütközött, hogy mást ne említsünk, mint a városi és a falusi iskolák közötti különbségek megmaradását vagy azt a tényt, hogy az egységes képbe már azok a speciális, idegennyelv-oktatást is beiktató vagy élsportolók nevelését vállaló nagyvárosi iskolák sem illettek bele, amelyek iránt nőtt a kereslet az elitképzést igénylő társadalmi rétegekben. Nem fértek be a képbe azok a Moszkvától távol működő, jelentős pedagógiai személyisé-

gek által vezetett laboratóriumi és kísérleti iskolák sem, amelyek pusztá létéőről is csak a peresztrojka idején szerzett tudomást a nyilvánosság.¹

A peresztrojka és a glasznosztj idején az egységes állami közoktatási rendszer hibáiról kibontakozott nyilvános vitához kapcsolódóan a 80-as évek második felében megindult az egységes, centralizált iskolákkal kapcsolatos dogmák eróziója.² A fejlődés a közoktatás egész területén – az egyes iskolákig – az autonómia irányába mozdult el. Kezdetben, nagyon óvatosan megváltoztak az állami iskolák, ugyanakkor megjelentek a nem állami vagy más szóval: a privat közoktatási intézmények. Gimnáziumok és líceumok jöttek létre, s ezek már nevükben is a forradalom előtti orosz hagyományokat idézik. 1992 júliusában pedig megjelent az Orosz Föderáció oktatási törvénye, amely az egyes közoktatási intézményeknek széles körű szabadságot ad saját rendszerük megalkotásában, s azt a helyi, regionális és szövetségi szervek csak a pedagógiai munka jogi, anyagi és tartalmi minimumát magában foglaló egységes szabályzatának megfelelő mértékben korlátozhatják.³

A következőkben felvázoljuk az 1994 nyarán működő iskolák és a velük kapcsolatos problémák sokszínű képét a tízmillió nagy hatókörű Moszkva példáján. Az iskolák átalakulása idején a főváros irányítása nagy súlyt fektetett arra, hogy a város közoktatása más metropolisokéhoz hasonló legyen. Ennek érdekében a tudomány, a pedagógusképző és -továbbképző intézmények kiterjedt bázisára és a különböző iskolák egész hálózatára támaszkodott. Az alábbi jellemzésünk az átalakulás során létrejött strukturális változásokra és a velük összefüggő fontos, hozzájuk kötődő tartalmi súlypontokra terjed ki.⁴

A jelzett időpontban egész Moszkvában 1330 teljes középfokú végzettséget adó képzőintézmény működött. Közülük mintegy 100 alakult át az utóbbi években magasabb igényű iskolává: gimnáziummá, líceummá, kollégiummá. Mellettük továbbra is megmaradtak a többé-kevésbé változatlan egységes iskolák. A fővárosi iskolák működését egy általános, az iskolatípusokra és -fajtákra, valamint az egyes iskolák státútumára kiterjedő rendelkezés szabályozza.⁵ Eszerint minden iskolának joga van arra, hogy az állami standardok keretén belül kidolgozza pedagógiai programját, és egyéni módon alakítsa ki a tanítási-tanulási folyamatot. Ez a standard jelenleg csupán egy alapóraterv formájában létezik, amely évfolyamonként megadja a kötelező – anyanyelv és irodalom, idegen nyelv, művészet, társadalomtudományok, természettudományok, matematika, informatika, sport, technológia, valamint a választható és a fakultatív – tantárgyakra fordítható óraszámokat, beleértve az egyéni és csoportmunkára felhasználható időkeretet is.⁶

¹ L. V. F. Satalov et al.: Opornije konszpekti po kinematyike i dinamike. Knyiga dlja ucityelja: Iz opita roboti. Moszkva, 1989; V. F. Satalov: Ucsity vaseh, ucity kazsdovo. = Pedagogicseszki poizsk. Moszkva, 1989, 143–210. o.; S. A. Amorasvili: V skolu – v sesztyi let. Uo. 9–58. o.; M. Szikora: Pedagogi-novatori v SZSZSZR: „Krizisz” akademiceszkoj pedagogiki? = Novoje pedagogicseszkoje mialenije. Moszkva, 1989, 178–190. o.; W. Thiem: W. F. Satalow – ein sowjetischer Neuerer berichtet über seine Methodik. In: Information über neuere Ergebnisse der didaktischen Forschung und Entwicklung in der Unterrichtspraxis der UdSSR. Berlin, APW, DDR, 1980, 68–80. o.

² Vö. Na puty k novoj skole. Moszkva, 1988.

³ Megjelent: Ucsityelszskaja Gazeta, 1992. 10–15. o.; S. Jenkner: Reform der Schulverfassung in Rußland – Entwicklung und Probleme. = Zeitschrift für Bildungsverwaltung, 1993. 20. o.

⁴ I kak vszegda avral... = Ucsityelszskaja Gazeta. 1994. 15. o.

⁵ Goszudarstvennije gimnaziji, liceji, skoli sz ugblennim ucusenijem rjada predmetov, ekszperimentalnije i szpecializirovannije ucsebnje zavegyenyija. Moszkva utcebnaja, I rész, Moszkva, 1993. 3. o.

⁶ O biznesznom ucsebnom plane obsceobrazovatelnih ucsebnih zavegyenyij Rossziji. In: Skola i proizvodstvo, Moszkva, 1993. 4. o.

A korábbi egységes iskolákhoz képest az új, nem hagyományos, alternatív általánosan képző iskoláknak két csoportja különböztethető meg: a nyilvános állami vagy önkormányzati és a nem állami vagy magániskoláké.

AZ ÁLLAMI ISKOLÁK

Az őket ért kemény kritika és az új jogi helyzet változtatásokra kényszerítette és egyben lehetővé tette ezeknek az iskoláknak is a megújulást: olyan szolgáltató iskola létrejöttét, amely speciális szolgáltatásokat ajánl fel klienseinek.⁷

A gimnáziumok

Ezek az általánosan képző intézmények nagy súlyt helyeznek az emelt szintű általános képzésre, a rendszeres ismeretszerzés képességének fejlesztésére, az erkölcsi nevelésre és az intellektuális tevékenységre való felkészítésre. Erre alapozva határozzák meg végzős növendékeik továbbtanulásának jövődő útját.

A gimnázium 5–11/12 évfolyamú. Magasabb évfolyamain (8–10 és 11–12) differenciáció – társadalomtudományi, természettudományi, fizika–matematikai, közgazdaság-tudományi specializáció – valósul meg. E típus egyike-másika 1–4/5. gimnáziumi osztályokat is indít.

A gimnázium saját maga által kidolgozott egyéni program és tantervek szerint működik, azonban a minden iskolára kötelező tárgyakat – anyanyelv, matematika és informatika, két idegen nyelv, természettudományok, logika, esztétika, etika, klasszikus kultúra és sport – beiktatja tanulmányi munkájába. Ami az oktatás megszervezését illeti, nagy súlyt helyez a tanulók aktivitásának kibontakoztatására: csoportmunkával, valamint más individualizáló foglalkoztatással mozgósítja őket egyéni tevékenységre. Beilleszti munkájába a különböző iskolai körökben, klubokban, stúdiókban és tudományos közösségekben megszervezett, oktatáson kívüli tanulói tevékenységet. A végzett tanulók középfokú képzettséget tanúsító és annak irányát is megjelölő bizonyítványt kapnak. Minden gimnazistának lehetősége van arra, hogy átléphessen bármely általánosan képző iskola megfelelő évfolyamába.

A gimnáziumok általában szorosan együttműködnek a moszkvai felsőfokú oktatási intézményekkel. A gimnázium egyes tantárgyait/kurzusait meghívott felsőoktatási szakemberek (általában docensek) oktatják. Némely iskola lehetővé teszi a közvetlen, felvételi vizsga nélküli átmenetet valamely meghatározott főiskolára, egyetemi szakra. Egyidejűleg felsőoktatásra előkészítő tanfolyamokat is szervez növendékei számára, ezek azonban a szülők által fizetendő iskolai szolgáltatások.

A líceumok

Szemben a gimnáziumokkal, a líceumok csak felsőbb 8–10/11. évfolyamokkal működnek. Ez az iskolatípus szoros kapcsolatot kíván kiépíteni az általános középfokú és a felsőfokú képzés között, ezért jobbra egy felsőfokú intézményhez csatoltan működik.

⁷ A következő iskolák leírásának alapját az 5. jegyzetben megjelölt háromrészes munka képezi, amelyet magánkiadó jelentetett meg, azonban a moszkvai Közoktatási Osztály dolgozta ki és autorizálta.

A líceumok célja, hogy lehetőséget adjanak tehetséges és jól előkészített tanulóiknak arra, hogy az általános műveltség megszerzése mellett alapos felkészültségre tegyenek szert az iskola profiljára jellemző tantárgyakban. A képzés középpontjában a tudományos munkához szükséges képességek fejlesztése áll. Emellett természetesen ez az iskolafajta is kedvező feltételeket kíván teremteni a személyiség erkölcsi, humanisztikus, esztétikai és pszichikus fejlődése számára.

A líceumok saját tanterveik szerint dolgoznak. A magas szintű oktatás a tantárgyak egész sorában meghaladja az állam által megkövetelt minimumot. Profiljuktól függetlenül ebben az iskolatípusban is megtalálhatók bizonyos kötelező tantárgyak (anyanyelv és irodalom, társadalmi ismeretek, természettudományok, idegen nyelvek, matematika és informatika, művészet, etika és sport). Jelen vannak azonban olyan rugalmas tanítási formák is, mint a sakkjáték, tréning, projektmunka, előadásokon való részvétel, szeminárium és gyakorlat.

A líceumi tanulmányok lezárásakor a tanulók olyan bizonyítványt kapnak, amely utal a végzett iskolatípusra, s amelynek alapján a fiatal a felsőoktatási intézmény a líceummal kötött megállapodásának megfelelően felvételi vizsga nélkül felveszi.

A kísérleti iskolák

A kísérletező munka a nem hagyományos, konvencióktól mentes iskolák létrehozására a pedagógusok és kutatók szoros együttműködésében indult meg. A kísérletek folytatásához kerületi szintű jóváhagyás szükséges, amelynek érvényességi ideje 1–3 év lehet az adott projekt függvényében. A kísérlet befejezését és újabb értékelését követően az iskola elnyerheti az „új típusú képző és nevelő intézmény” rangot. Ezek az intézmények a hivatalosan elismert gimnáziumokkal vagy líceumokkal egyenlő jogi státus elismerésére törekuszenek. Sok iskola a klasszikus gimnáziumot követi, annak hagyományos tantárgyi rendszerét veszi át. Több közülük pedig – későbbi profiljának kialakítása érdekében – felsőoktatási intézményekkel dolgozik együtt.

A kísérleti iskolák a már elismert, csak magasabb évfolyamokkal működő intézményekkel szemben, már első osztálytól indíthatják munkájukat, főként a nyelvtanítás (mind holt, mind élő nyelvek) esetében. Ezek az intézmények maguk biztosítják növendékeik számára annak előfeltételeit, hogy eleget tudjanak tenni a magasabb osztályok emelt szintű követelményeinek, a főiskolai tanulmányok előkészítéseként pedig magasabb szintű nyelvi képzést is kínálnak. Ez is tanúsítja, hogy az iskolarendszer törekszik eleget tenni a jelenlegi orosz társadalom igényeinek. Nem kétséges, hogy a mostani, mintegy 40 moszkvai kísérleti iskolából a következő években az új típusú gimnáziumok és líceumok egész sora fog kinőni.

Fizika–matematikai iskolák

Ezekben az iskolákban csak 10–11. évfolyamok vannak. Egyéni tanterv szerint emelt szintű fizika, matematika és számítástechnikai alapismereteket oktatnak. Ezeket a tantárgyakat felsőoktatási szakemberek tanítják. Annak a diáknak, aki a 10. évfolyamba be akar kerülni, sikeres fizika-, matematikavizsgát kell tennie, a végzeteknek azonban a felsőfokú oktatási intézménybe való bejutáshoz nem kell felvételizniük, arról iskolai érdemjegyeik alapján döntenek. Ezen iskolák némelyi-

ke, abból a célból, hogy tanulólétszámát megfelelően kiegészítse, fakultatív kurzusokat kínál más oktatási intézmények diákjainak a 9. évfolyamtól kezdve.

Iskolák, osztályok szaktárgyi profillal

Sok olyan középfokú iskola működik Moszkvában, amely egyes tantárgyakban magasabb szintű oktatást vállal vagy az egyes évfolyamok, vagy az egész intézmény szintjén, hogy bizonyos szakterületeken alapos, magasabb szintű elméleti és gyakorlati képzettséget adjon. Törekszik arra, hogy felébressze minden egyes növendék kreativitását, fejlessze az adott szakterületen motivációját többletisméretetek szerzésére. Ebbe a csoportba igen sokféle specializált iskola tartozik, amelyek mindegyike igyekszik bizonyos szakterületeken nyújtott behatottabb képzéssel a legegyszerűbb módon és leggyorsabban meghaladni a szovjet iskolamodellre jellemző egységes képzést. A szaktárgyi profilú iskolák – az előbb ismertetettekkel szemben – nem működnek együtt valamely felsőoktatási intézménnyel, így növendékeik számára a főiskolai tanulásba való sima átmenet nem biztosított. Ennek megfelelően természetesen nem szigorúak a felvétel követelményei, az a tanulónak a szülők egyetértésével beadott írásos kérelme alapján történik. Amennyiben a kereslet nagyobb, mint a felvehető létszám, figyelembe veszik a kérelmező diák előző tanévi érdemjegyeit, régi szaktanárainak az ajánlásait, valamint beszélgetést folytatnak a tanulóval. Értékelik azt, ha elvégzett fakultatív kurzusokat vagy tanulmányi versenyeken, diákolimpiákon eredményesen szerepelt.

Moszkvában mintegy 80 humán, 60 természettudományi és 125 fizika–matematikai szaktárgyi profilú iskola működik. Közülük a legjellemzőbb típusokat mutatjuk be a következőkben.

Idegen nyelvi iskolák

Ezek az iskolák az idegen nyelvnek a gyakorlati elsajátíttatását tűzik ki célul, függetlenül attól, hogy a tanuló milyen továbbtanulási, illetve életutat választ.⁸

A tulajdonképpeni nyelvtanítás mellett különböző tartalmú szövegeken fordítói készségeket fejlesztenek, tanítanak szakfordítást, felkészítenek az idegenvezető és a tolmácsfoglalkozásokra, lehetővé teszik a gép- és gyorsírás elsajátítását. Néhány tantárgyat a célnyelven oktatnak. A tanult nyelv gyakorlására a tanításon kívül is sokféle formában adnak alkalmat.

Tanulókat az 1. osztálytól kezdve vesznek fel, előnyben részesítik az iskola közvetlen környezetében lakó gyerekeket. (Egyes iskolák statútumai szerint magasabb évfolyamokban is kerülhet felvételre sor.) Az idegen nyelvi iskolák mintegy 70%-a angol, 30%-a – közel egyenlő arányban – német, illetve francia nyelvtanításra profilozott. Második vagy harmadik idegen nyelvként nemcsak nagy világnyelveket oktatnak, hanem másokat is, mint például japánt vagy a koreait is.

Több idegen nyelvi iskolában vendégtanárként anyanyelvi tanárok tanítanak. Időszakos alkalmazásuk az orosz iskolákban akkor lehetséges, ha fizetésüket külföldi szervezetek vagy az őket foglalkoztató iskola vállalja, ha képes azt külföldi valutában biztosítani. Ezt különböző módon próbálják előteremteni, például máso-

⁸ Goszudarstvennije gimnazijszki, licejszki... II. rész. Moszkva, 1993.

dik vagy harmadik idegen nyelv tanítását kínálják fel, esetleg a szülők számára is szerveznek nyelvtanfolyamokat stb.

Némelyik iskola nemzetközi programokba is bekapcsolódik, illetve több országgal szervez csereprogramokat. Próbálkoznak azzal is, hogy a nyelvi képzést matematikai-természettudományi, technikai vagy közgazdasági irányultságúval kössék össze.

Oroszország és a FÁK népei kultúrájára szakosodott iskolák

Kis csoportot akotnak ezek az iskolák, amelyek tulajdonképpen egy másik művelődési intézmény – művelődési központ, vasárnapi vagy esti iskola – kebelében működnek, nemegyszer a szokásos tanítási időn kívül. Ezeknek az intézményeknek a fele a Moszkvában élő kisebbségek – például ukrán, örmény, zsidó stb. részére fakultatív nyelvtanfolyamokat indít, másik fele az orosz nyelv, kultúra, folklór és történelem tanítására összpontosít. Működik egy multikulturális iskola is, amely hétvégeken a különböző nemzetiségű tanulók számára nyelv-, történelem- és hitoktatást, valamint kulturális tanfolyamokat tart.

Iskolák pedagógiai osztályokkal

Ezeket az osztályokat magasabb évfolyamú, pedagógiai pályák iránt érdeklődő tanulókból állítják össze. A bekerülés feltétele a gyerekszeretet és a szervezési képesség. A felvételt egy beszélgetés és az iskola pedagógiai tanácsának az ajánlása előzi meg.

A pedagógiai osztályokban pedagógiát és pszichológiát oktatnak, és a növendékeket bevonják a fiatalabb diáktársakkal folytatott gyakorlati munkába. Az említettekben túl némely iskola kibővített szakismereteket is közvetít. Gyakori az együttműködés pedagógiai főiskolákkal, amelyek képviselői részt vesznek az osztályok záróvizsgálataiban is. A jó eredménnyel végzett tanulók számára lehetséges az átmenet a főiskolai oktatásba felvételi vizsga nélkül, közvetlenül.

Iskolák esztétikai osztályokkal

Ezek az intézmények önmagukat a művészi kreativitással rendelkező tanulók fejlesztőiként határozzák meg. Az iskolák többsége próbák, szereplések és koncertek szigorú életrendjében foglalkoztatja növendékeit, amely hetenként egyetlen szabad napot sem enged nekik. Ennek megfelelően már magát az iskolai felvételt is magas tesztkövetelmények teljesítéséhez kötik.

Az esztétikai osztályokban a hagyományos humán tárgyak mellett etika-, művészettörténet-, néprajz- és designoktatás szerepel a kínálatban. Különböző tanfolyamokat is szerveznek: tanítják a pszichológia alapjait, esztétikát, színpadi mozgást, ábrázoló művészeteket, koreográfiát, éneket és hangszeres zenét. A tanítást kiegészítik sokféle tanórán kívüli művészeti tevékenység.

A szaktárgyi specializációt vállaló iskolák palettája az eddig bemutatottnál is színesebb. Működnek például környezetbarát magatartást fejlesztő ökológiai osztályok, katonai pályára előkészítő profilú intézmények stb., valamint tanulási nehézségekkel küszködő gyerekek számára 9–12-es osztálylétszámmal, felzárkóztató iskolák.

MAGÁNISKOLÁK

Az 1980-as évek második felétől társadalmi és vallási közösségek, egyesületek, bel- és külföldi alapítványok, magánszemélyek és vállalatok is alapítottak magániskolákat.⁹ 1993-ban Moszkvában 97 ilyen intézmény működött több mint 7000 tanulóval. Ez a fővárosi iskolák növendékeinek 7%-a volt. Az iskolák száma 1994-re, egy év alatt 155-re emelkedett, ami azt jelenti, hogy a tanulónak már több mint 10%-a látogatott magániskolákat. Eleinte csak megtúrták ezeket az intézményeket, majd a közoktatási törvény legitimizálta őket mint az állami oktatási monopólium meghaladását szolgáló, az innovációt várhatóan jelentősen előrelendítő kezdeményezést. Idővel majd bizonyára szívesen fogadott alternatívaként fogják azokat kezelni, mivel az állam az iskolák finanszírozását a minimumra kívánja csökkenteni, illetve teljesen megszüntetni. Ezeknek az iskoláknak a fejlődése az anyagi bázis hiánya miatt veszélyben van. Ezért az oktatás gyakran csak bérelt helyiségekben, van, hogy csak a második műszakban folyik, s a tanárokat sem könnyű megnyerni arra, hogy feladják az állami iskolákban annak ellenére is biztos anyagi helyzetüket, hogy fizetésüket gyakran csak több hónapos késéssel vehetik kézhez.

A magániskolák többsége tandíjköteles. A tandíj összege igen széles határok között mozog. Moszkvában a havi 400 USA-dollár a szokásos (bentlakásos iskolákban 1000 dollárra is felmehet). Ez természetesen nem fedezhető a havi 140 000 rubel átlagkeresetből (1994-ben 60 dollár). Az iskolák anyagi szempontból a szülőkre és szponzorokra építenek (akik az erre fordított összegekkel adóterheiket meghatározott arányban csökkenthetik). A magas tandíj megfizetése természetesen nagyobb elvárásokat ébreszt az érintettekben az iskola iránt, ami viszont nem egy esetben megnehezíti a tanárok pedagógiai döntéseit (amelyekre esetenként az iskolavezetés is nyomást gyakorol).

A moszkvai magániskolák sokszínű valóságát tekintve, nehéz a csoportosításuk. Egy-egy csoportjukon belül is sokfélék, és általános vonásokkal nehezen jellemezhetők.

A gimnáziumok

Nagy részük különböző vallásokhoz kötődik, s többnyire humán, vallástörténettel, vallástannal átszőtt, általános képzést nyújt. Vannak köztük közvetlenül egyházak, egyházi közösségek irányítása alá tartozó iskolák, amelyeket elsősorban az orosz ortodox egyház és a zsidó hitközségek alapítottak és szponzorálhatnak. Utóbbiak jelentős mértékű külföldi támogatásban részesülnek. Néhány iskola, ezekkel ellentétben, kifejezetten nem vallásos alapú, világi filozófiákat fogad el, és általános emberi értékekre irányul.

A gimnáziumok általában felső évfolyamokkal működnek (a 9. osztálytól kezdve). Az állami gimnáziumokhoz hasonlóan azonban indítanak előkészítő osztályokat is, úgy, hogy több magángimnáziumban tanulhatnak első osztályosok is. Felvétellel általában egy beszélgetést követően kerül sor. Idősebb diákok számára a felvételhez kötelező az iskola által szervezett előkészítő kurzus, például esti tanfolyam látogatása.

⁹ Vö. az 5. jegyzetben közölt művet (III. rész).

A magángimnáziumok egy részében a diákok tandíjat fizetnek, más részük – így például az Oroszországban egyetlenként működő siketek gimnáziuma – ingyenes.

A tanulók érdeklődését és hajlamait figyelembe veszik már a felvételnél, majd azt követően a tanítás folyamán, és a tanórán kívüli foglalkozások során is. Minden gimnázium a saját maga összeállította tantervekkel és tankönyvekkel dolgozik a történelem- és irodalomtanítás során. Specializációjuktól függően ezekhez járul még a retorika, logika, ökológia, pszichológia, nyelvek és a technika tantárgy oktatása.

A líceumok

A képzés középpontjában a humán jellegű általános képzés mellett valamely szakágra, szakmára előkészítés áll. Ezért alapítóiik között gyakoriak a magánvállalatok.

Egy líceum kivételével – amely előkészítő, illetőleg 1. évfolyamokat is indít – valamennyi 6., 7., 8., 9. évfolyamokat szervez. A felvételre jelentkezőt az alkalmasságáról tájékoztató beszélgetés, egy teszt vagy vizsga alapján veszik fel. Valamennyi líceumban (egy részük bentlakásos intézmény) kötelező a tandíjfizetés.

Ebben az iskolafajtában is nagy jelentőséget tulajdonítanak a diákok egyéni fejlesztésének (egy iskola közülük a nagyon tehetségesek speciális fejlesztését tűzte ki célul.) Ennek érdekében a líceumok kis létszámú – 10-15 fős – osztályokat szerveznek, a képzés a felsőbb évfolyamokon differenciált irányokban folyik, olyan teszt- és vizsgarendszert dolgoztak ki és működtetnek, amely lehetővé teszi a diákok teljesítményszintjéről a folyamatos tájékozódást, valamint az iskolák az oktatást kiegészítik egy széles, részben exkluzív szabadidős tevékenységkínálattal. A nevelőtestületek munkájának színvonalát azzal is emelik, hogy a gimnáziumokhoz hasonlóan speciális tanfolyamaikon gyakran főiskolai tanárok oktatnak.

A kollégiumok

A líceumokénál is szorosabb kapcsolatot építenek ki ezek az iskolák az általános képzés és a foglalkozásra előkészítés között. Majdnem valamennyi kollégium felkínál valamely szakmai vagy felsőoktatási képzést, amely a baccalaureatusi, illetőleg magiszteri fokozat megszerzésére vezet. A tanulókat általában a 8., 9. vagy a 10. évfolyamra veszik fel. A szakmai képzés kifejezetten a piaccgazdaság szakemberszükségletére orientált (komputertechnika, piackutatás, közzgazdaságtan stb.). A kollégiumok közül egy tanárokat képez a gimnáziumok és líceumok számára. Valamennyi kollégium tandíjköteles.

Művelődési központok

Ezen a néven működik – a mi általános művelődési központjainkhoz hasonló rendszerben – mintegy fél tucat magánintézmény, amelyekben építőkövekként helyezkednek el az élethosszig tartó képzés elemei. A művelődési központok egyesítik az általánosan képző iskolát vagy annak egy részét az óvodával, a főiskolával, a tanításon kívüli képzéssel. A központok létesítését többnyire az általános iskolával kezdik, s később e köré csoportosul a többi elem. (Az egyes részelemek még nem mindenütt épültek ki.)

Az iskolaközpontok céljaik tekintetében, az oktatás-nevelés humanizálásának és individualizálásának igénye szempontjából nem különböznek a többi alternatív

iskolától. Az addig egymástól elszakadva működött intézmények egységbe rendezésével végbemegy részben a képzés tartalmának – általános képzés és műszai-művészeti vagy közgazdasági képzés, vagy versenysport –, részben a tanulóknak az integrálódása (a fogyatékosok jelenléte, felvétel szociális, nemzeti vagy vallási megkülönböztetés nélkül).

Szabad Waldorf-iskolák

Eddig csak egy ilyen intézmény működik Moszkvában, amelyet a Waldorf pedagógiai központ és a helyi közoktatási osztály együttesen alapított. 1–4. osztályokat szerveztek, amelyeknek a tanulói tandíjat fizetnek. A felvételt a jelentkező tanulókkal és szüleikkel folytatott beszélgetés előzi meg. Mivel különböző okokból a Waldorf-pedagógia igényei nem elégíthetők ki teljesen, Moszkvában még csak a „Waldorf-pedagógia elemeit megvalósító” iskoláról lehet beszélni.

További magániskolák

Az eddig ismertettek mellett megtaláljuk a magániskoláknak az előbbieknél nagyobb számú, igen heterogén csoportját is. Sok az ide sorolható privát intézmények közül kiépülően van, csak kezdő osztályokkal működik. Többségük egész napos iskola, és a zsidó iskolák kivételével valamennyi tandíjköteles. Néhány közülük meghatározott vallási csoportokhoz kötődik (vannak iskolák, amelyek megkívánják felvételtre pályázó növendékeiktől meghatározott vallási közösséghez tartozásuk igazolását). Nagy az izraeli és amerikai modelleket követő s ezen országok támogatását élvező magániskolák kínálata a zsidó népesség számára. Sok iskolaalapító az orosz tradíciók újraélesztésére törekszik. Egyes iskolák a külföldiek gyerekei számára kétnyelvű – angol–orosz – képzést kínálnak.

A magániskoláknak ez a csoportja céljai tekintetében lényegében megegyezik már bemutatott alternatív társaival. Tekintetbe veszik növendékeik egyéni sajátosságait, akiknek a teljesítményeit teszték és vizsgák alapján értékelik. Szintén átfogó általános képzést nyújtanak, s némelyik közülük egy és más tekintetben többet nyújt az állami minimumtananyagnál a hagyományostól eltérő kiegészítő, egyéni tanterv alapján oktató tanfolyamai keretében (piackutatás, informatika, menedzsment, könyvelés stb.).

ÖSSZEGZÉS – avagy: az okos mások példájából is tanul

Az iskolák változása Moszkvában arra irányul, hogy felülmúlja a megelőző egységes, centralizált iskolát. Jellemzően két szálon indult meg és bontakozott ki ez a folyamat nemcsak a magániskolákban, hanem az állami iskolákban is. Bár a változtatást sürgető ember hajlamos figyelmét elsősorban az új vonásokat nagyobb arányban tartalmazó magániskolák munkájának szentelni, nem lebecsülhetők a régebbi tradicionális állami iskoláknak a változtatás érdekében tett erőfeszítései sem, már intézményeik nagyobb száma, illetőleg szilárdabb anyagi és szervezeti struktúrája, nevelőtestületeik összeszokottsága miatt sem.

A magániskoláknak az átlagos állami intézményektől eltérő, változatos metodikája, a tanárok és tanulók részére biztosított nagyobb egyéni mozgástere az egységes iskola hibáinak felismeréséből fakadt. Mennyire volt indokolt a feltételezés, hogy a magániskolák kezdeményezései az állami iskolák megújítására erős

katalizáló hatást fejtenek majd ki? Elgondolkodtató, hogy a tapasztalat szerint a privat szektor nem hozott jelentős változást még Moszkva közoktatási rendszerében sem, s belátható, hogy a fővárostól való távolsággal arányban egyre csökken az esélye a magániskolák kedvező, a közoktatást megújító hatásának. A jelenség érthető. A tanulók egyéniségét, individuális szükségleteit figyelmertékben figyelembe vevő, a minőségi, eredményes, a tanulók adottságaihoz mért optimális teljesítményre képesítő oktatás-nevelés drága. A gazdaság átalakításával és a társadalmi átalakulás gondjaival küszködő, bontakozó demokráciákban a diákokat optimálisan fejlesztő iskolák állami, önkormányzati finanszírozására nincs elegendő pénz: a magániskolák pedagógiai jótéteményeit csak az „elitnevelésért” jelentős anyagi áldozatra képes szülőknél a gyermekei élvezhetik.

A moszkvai közoktatás-irányítás a magániskolákat „az állami közoktatási rendszer infrastruktúrája harmonikus kiegészítőjének” tekinti, és ennek következtében bizonyos szabályozást, megszorításokat alkalmaz velük kapcsolatban. A képzésért felelős moszkvai hatóság szándéka szerint megkísérli a tradicionális és a nem hagyományos iskolák koordinált működtetését. A magániskolák létesítésének, pedagógiai tevékenységének ügyét megfelelő gondossággal kezeli. Már alapításukra is a jelentkező keresletnek megfelelő területen ad engedélyt. Az engedélyezett alternatív iskolák elég hosszú idő, legalább három év után akkreditálhatnak, ami feljogosítja őket arra, hogy államilag érvényes bizonyítványokat adjanak ki. Sok magánintézménynek évekil kell jól dolgoznia azért, hogy eredményei alapján elnyerje az állami elismertetést. (Erre ma mintegy 10–15%-uk alkalmas.) Egyidejűleg működnek tehát akkreditált és nem elismert, a szükséges képzési szintet még el nem ért magániskolák. Ez utóbbiaknak a pusztá léte sem biztos, hiszen fennállásuk bizonytalansága miatt elveszítethetik nemcsak növendékeiket, hanem legjobb tanáraikat is.

Bármilyen vonzó is pedagógiai-pszichológiai és társadalmi szempontból egyaránt a törekvés a tanulók egyéni sajátosságainak és ezzel együtt szülei igényeinek legmesszebbmenő figyelembevételére, a változó, szolgáltató jellegű oltó moszkvai iskolákban – főként a magániskolákban – ennek megvalósítása nem kevés és eléggé komoly gonddal is jár. A speciális tanulói igények magas szinten történő kielégítésére törekvés maga után vonja, hogy az iskolák kiegészítő tanfolyamokat, szabadidős foglalkozásokat szervezzenek. Azonban a változoban lévő állami iskolákban ezek nagy része, a privat intézményekben pedig teljes vertikuma fizetési szolgáltatás, amelyet csak a tanulók igen kis hányadának a szülei tudnak vállalni. Azt az individualizálás igényével összefüggő kedvezőtlen tény sem lehet szem elől téveszteni, hogy a tanulók és szülei többletigényeinek a teljesítése mindenkor a diákok megterhelésének a fokozódását is eredményezi. Így a tanulóknak annak idején az egységes iskolákban tapasztalt, gyakorta kárhozottatott túlterhelése nem hogy csökkenne, hanem esetenként még növekszik is. S még arról nem is szoltunk, hogy az individualizálás a jelen körülmények között nemcsak az egyes fiatalok neveltségi különbségeinek mértéktelen növekedésére vezet, hanem igen nehezen feloldható társadalmi feszültségeket is kivált a lakosság egyes rétegei között. S a létrejött konfliktusok annál súlyosabbak, minél nagyobbak az adott ország egyes területei között a fejlettségbeli különbségek. Végső soron ezek, természetesen, a lelegelettebb társadalmi rétegeket sújtják leginkább.

Az iskolák tartalmának változásai növekvő autonómiájuk körülményei között – nem kis mértékben azzal összefüggésben, hogy a pedagógusok erre még nem

kellően felkészültek – szintén sok problémát vetettek fel. Ezek a következőképpen foglalhatók össze:

- olyan programok kidolgozása és használata, amelyek minősége az irántuk támasztható elemi követelményeknek sem felel meg,
- olyan tantervek alkalmazása néhány intézményben, amelyek némelyike az oktatási tartalmak minimumát is csak rövidítve vagy egyáltalában nem tartalmazzák,
- olyan tantárgyak bevezetése, amelyek általánosan képző jelentősége több mint kérdéses,
- olyan tantárgyak kiszorítása a képzésből, amelyek később a szolgáltatás valamely szektorában fontosak,
- olyan tankönyvek, segédeszközök használata, amelyek nem alkalmasak pedagógiai funkció betöltésére,
- túlságosan korai, egy sor negatív hatásra vezető specializáció,
- a tanulói terhelés normái egy részének megsértése,
- a kialakult teljesítményértékelő rendszer szétzilálása annak adekvát helyettesítése nélkül.

A bemutatott iskolák többsége reagált a volt szovjet iskola fő problémájára, az általánosan képző középfokú iskolából a felsőoktatásba való átmenet nehézségeire: csatlakozást, kapcsolatokat keresett valamely felsőoktatási intézménnyel. Ez gyakran kölcsönös előnyökkel járt. Sok tanuló felment a felvételi vizsga és a szükséges járulékos felkészülés alól. Nem lehet szabadulni attól a benyomástól, hogy így sok iskola a saját küszöbe elé helyezte a gátat tesztek és különböző vizsgák formájában. Sok felsőoktatási intézmény számára előnyös volt a középfokú iskolákkal való együttműködés a megfelelő hallgatói utánpótlás biztosítása szempontjából. Ebben az összefüggésben megfigyelhető az eddigi általános képzés és a felsőfokú képzésre való előkészítés szétválasztásának tendenciája, ami azzal a következménnyel jár, hogy nem minden tanuló fog teljes, a felsőfokú tanulásra jogosító általános képzésben részesülni. Ha ez jelenleg formálisan még nem is létezik, a megváltozott moszkvai iskolákból kikerülő, a felsőoktatásba jelentkező fiataloknak már most is egyértelműen előnyösebb a helyzetük a tradicionális iskolákban végzeteknél, nem szólván a távolabbi vidékeken lakókról. S a következő években esélykülönbségeik még csak növekedni fognak.

A nem hagyományos iskola megjelölés a szovjet iskolamodellről való elhatárolást fejezi ki. Azonban ma még minden oroszországi iskola akarva vagy akaratlanul, egy vagy más vonatkozásban kötődik az elmúlt 70 év tradícióihoz. Ezek meghaladásának alapvető feltétele, hogy megjelenjenek benne mind nagyobb számban olyan pedagógusok, akiket nem terhel már a szovjet tanárképzés pedagógiai nézeteinek és gyakorlatának az öröksége, olyan tanítók és tanárok, akik hozzálátnak korszerű átképzésük/képzésük alapján az egész közoktatási rendszer mélyreható tartalmi, metodikai, gyerekszemléletű átalakításához.

Susanne Bandau: Vielfalt in der Moskauer Schullandschaft. = Zeitschrift für Gegenwartsfragen des Ostens, Sonderdruck, Herausgegeben von der Deutschen Gesellschaft für Osteuropakunde, 1995. 232–346. o.

Fordította, szerkesztette: *Majzik Lászlóné*